

IULIU GALFY, născut la 10 aprilie 1929 – titlul interviului, probabil pus ulterior: *Aspecte din trecutul Banatului Montan*

Informații despre Galfy (interviu nepublicat?):
<https://memoriabanatului.ro/surse-memoriale/istorie-orala/iuliu-galffy/>

De la început, când am ajuns medic de circumscripție la Sasca Montană m-a interesat compoziția populației. **E natural, fără să-ți cunoști populația nu poți să lucrezi ca medic.** Afară de asta m-am ocupat și înainte de istoria medicinei și am continuat și acolo și am făcut timp de peste 30 de ani și natural, numai cu istoria medicinei nu poți să te ocupi, tangențial trebuie să atingi și alte domenii, domeniul politic, economic, cultural, căci numai așa, în seria asta mare se poate încadra istoria medicinei. **Și căutând să cunosc populația, foarte interesant mi-o părut compoziția, să zic așa, oarecum etnică a românilor din circumscripția mea.** Circumscripția Sasca Montană era formată din două comune și încă trei sate, deci cinci localități. Sasca Montană, cândva centru de plasă, a fost considerat de locuitorii din împrejur ca oraș. Se spunea atunci „mă duc la oraș”. **Cealaltă comună a fost comuna Slatina Nera. Acolo am auzit eu când am învățat istorie că există aromâni, pe valea Timocului, prin Bitoliz și acolo am făcut cunoștință cu un părinte, părintele Iorga, care atunci a avut deja peste 70 de ani, care a fost al nouălea preot din familia lui, deci descendență genealogică foarte lungă.** (*Și pierdută în timp*) Da, era interesant. Era un om foarte cult ce a avut o bibliotecă foarte frumoasă. **Vorbea și nemțește, și ungurește și stăteam de vorbă, că natural, ca medic de circumscripție am vizitat și bolnavi, dar și școlile, și grădinițele, și mi s-au părut denumirile, de Slatina Nera interesante.** Cam toate numele de familie se terminau cu „a”: Vaia, Iorga, Ranga, Roșca, tot nume din astea. **Și atunci mi-o spus preotul că ei de fapt sunt de origine aromână, că ei s-au refugiat din fața turcilor din Valea Timocului, că așa a auzit el de la strămoșii lui. Că ei vin dintr-o vale de pe lângă Timoc și s-or așezat aici la Slatina, la un loc care seamănă cu locul lor de origine. Și anume, ca în centru să fie biserica, și casele, străzile să fie ca și degetele unei mâini. De fapt așa este dacă te duci la Slatina. Și am dat acolo, prima dată de numele astea de aromâni. Am constatat că există aromâni acolo în Banat, în regiunea minieră.** După aceea am ajuns la Oravița și am vorbit acolo pe stradă cu oamenii bătrâni am auzit că spuneau: „mă duc la grecu”. N-am înțeles ce legătură are Oravița cu grecu’, dar m-am interesat tot așa, pe la oameni bătrâni, care ziceau să merg la grecu’, la alimentară. Asta a fost în 1956, când deja era sistemul socialist și nu mai era prăvălie, băcănie, ci era alimentară oficială. Iarăși, din auzite, din cercetări am aflat că de fapt nu sunt greci, sunt aromâni.

Istoria așezării lor în regiunea minieră vine de acolo, că după ocuparea Banatului și a acelei regiuni miniere, de către austrieci, după pacea de la Passarowitz, în 1718, atunci s-a aplicat și în această regiune legea minieră austriacă, când toți împărații, începând de la împăratul Maximilian, au dat așa-zisele *Bergordnung*, adică ordinele pentru regiunile ordonanțe, pentru regiunile miniere, prin care era interzisă așezarea evreilor în așezările miniere. Asta era o dispoziție care s-a dat pe baza dreptului feudal. Acuma fac o paranteză, să spun că austriecii, când au ocupat Banatul și mai ales regiunea minieră, le-au ocupat tot pe baza armelor și ei au împărțit aceste regiuni după sistemul austriac, pe baza concepțiilor feudale. Aicea feudalul cel mai mare a fost împăratul, reprezentat prin direcția minieră. Direcția minieră a avut, cum o fost nu știu care conte sau care principe acolo, pe teritoriu’ lui,

multe drepturi. Între aceste drepturi feudalul, deci Direcția minieră permitea unor persoane să se așeze pe întinderea localităților miniere, dar evreilor le era interzis acest lucru. Era interzis până la 1781, când împăratul Iosif al II-lea a emis așa-zisul *Toleranzpatent*, adică un ordin prin care toți cetățenii Imperiului austriac au fost egali, deci au avut aceleași drepturi. Prin acest patent și evreii se puteau stabili în așezările miniere. Un alt exemplu este că și în Banat se puteau așeza protestanți nemți, că până atunci, în Banatul istoric, nemții coloniști trebuiau să fie catolici. Acuma, când vorbesc de Banatul istoric, înțeleg teritoriul acela de la nord de Mureș, în vest Tisa, apoi Dunărea și Carpații, că asta e Banatul istoric. Și de exemplu ungarilor nu au avut voie să se așeze în sud de Mureș. Nemții iară, dar numai cei catolici și atunci, abia în 1781 când s-a dat acest *Toleranzpatent* au început să se așeze aici și nemții protestanți.

Primul sat protestant care s-a așezat aici a fost Lieblingul. Și până la data asta, tot comerțul a fost în mâna acestor aromâni care au fost foarte buni negustori. Ei au fost oameni de vază, oameni bogați. Și natural, explicabil, nu au ajuns oameni bogați cei cu prăvăliile astea mici, cum au fost cei de la Oravița sau alte localități din jur, Ciclova sau altele, ci ei au ajuns bogați prin faptul că statul austriac, adică Direcția minieră, adică feudalul, a controlat toată producția de cupru. Exploatarea minieră a fost foarte bine organizată, că minele s-au dat la întreprinzători particulari, care au avut riscul mare că ei au scos cuprul, dar erau obligați să vândă statului. Și statul a exploatat acest cupru prin societăți comerciale. Nu știu dacă vreun istoric timișorean s-a ocupat de istoria societăților comerciale, care e foarte interesantă. Am amintit că statul, prin aceste societăți comerciale, a livrat, a comercializat cuprul asta bănățean în toată Europa, că a fost de calitate bună. Așa că, de-a lungul secolului al XVIII-lea, produsele miniere, printre care și cuprul, se exportau aproape în toate țările europene cuprul, formându-se în cursul deceniilor adevărate drumuri ale cuprului bănățean. Acte de arhivă ne arată că deja în anul 1720, deci abia după încetarea războiului turco-austriac, un transport de cupru a fost trimis la Constantinopol. În 25 octombrie 1724 Camera Aulică ne spune despre transportarea unei cantități de cupru, prin Societatea Comercială din Timișoara, Temeswärerhanders, unei companii în Veneția. În 2 mai 1725 dispune iarăși o anumită cantitate de cupru, prin societatea Temeswärerhanders pentru a-l transporta la Buchari, la Fiume și la Leibach. Buchari este în Italia, iar Fiume este Rijeka de astăzi și Leibach este capitala Sloveniei, Liubliana. Deci între anii 1726-1727 avem date despre transportul de cupru spre Italia de Nord, către Statul Papal, înspre Neapole, în Sicilia, apoi în Franța, Spania și Portugalia, toate astea din Banat.

(Cum îl transportau, pe ape?) De-a lungul Dunării. Dunărea era principala arteră de circulație. De-a lungul Dunării cuprul bănățean ajunge până la Viena, atunci la Regensburg, la Nürnberg, iar prin Komaron în Silezia și Polonia. Deci alte cantități sunt exportate aici în Transilvania, în țările românești, în Boemia și așa mai departe. Deci după aprecierea unui specialist în minerit,Tiberius, numai din minele bănățene statul încasa din cuprul exploatat cel puțin un milion de florinți, curat, anual. Acuma ce ne interesează pe noi relativ cu acești aromâni. **Acești aromâni erau buni comercianți și au avut și avantaje, că erau oameni culți și au vorbit mai multe limbi. În afară de limba lor,**

aromână, care e dialect romanic, care acuma e greu. Nu știu în ce măsură seamănă cu limba noastră, dar se aseamănă totuși căci la bază are latinitatea. Este un dialect pe Valea Timocului, altul pe la Ohrid, Bitolia. În paranteză spus, Nicolae Iorga îi simpatiza foarte mult pe aromâni. **Erau oameni cu o cultură vastă, posedau limba greacă, aproape toți și în afară de asta mulți învățau și la Viena, și la Budapesta. În afară de spiritul ăsta comercial, au posedat deci mai multe limbi și din cauza aceasta au fost folosiți de către statul austriac, ca și comercianți, cum îi zice acuma „manageri”, și prin asta s-au îmbogățit ei. Așa că în Timișoara erau oameni foarte bine văzuți, oameni bogați.**

În Oravița, biserica căreia acuma orăvițenii îi zic, cu puțină grandomanie, Catedrală, a fost construită de aromâni, și eu când am ajuns acolo, îmi aduc aminte când am intrat pe ușa laterală, exact în fața ușii o fost un covor foarte frumos, cică din mătase, aproape de un metru jumate, pe un fond roșu închis, pe care tot un aromân, un comerciant l-a adus din Ierusalim. După câțiva zeci de ani am mai căutat eu covorul ăla, dar nu l-am mai văzut. Prin asta vreau să spun că aromânii erau oameni înstăriți și oameni culți și natural că, prin comerțul ăsta, unde ei au făcut pe comercianții, că n-or trăit numai din pierderi, ei se situau ca să zic așa, la un nivel înalt economic în această așezare minieră, care n-o fost mare, dacă o avut 4.000 de locuitori.

Subiectul de care m-am ocupat și care mă interesează direct este activitatea medicului orăvițean Gheorghe Constantin Roja. (*Era aromân? Aceștia care aveau nume cu terminația „a” erau toți aromâni?*) Da, în general. Asta am observat eu atuncea când m-am dus la părintele de-acolo, că toate numele aveau terminația „a”. **Așa am găsit de exemplu și la Sasca Română, unde iarăși oamenii vorbeau între ei: „Mă turcule...”** Când mă duc acolo, că am avut de lucru cu oamenii, mă uit eu în registrul de consultări publice și văd că unu-i Schender, altu-i Ciuciuc, altu’ Osman, altu-i Turcu. Așa ceva e interesant. Și apoi iară am aflat de la bătrâni că ăștia-s turci care au rămas aicea de la cetatea de la Socolari. Dacă treceți odată pe la Sasca Montană, să vedeți o stâncă care-i foarte abruptă, iar în vârful acestei stânci a fost o cetate, Cetatea Socolarului. „Socol”, limba slavă însemnează „uliu”. (*Pe vârful stâncii era cetatea aceasta?*) Da, păi eu am fost personal acolo și mai sunt niște ziduri, niște ruine rudimentare. Cetatea o luat locul Cetății de la Ilidia. Că acolo în Evul Mediu, Ilidium a fost deja o cetate, care probabil că a fost distrusă. Acolo domnul Uzum de la Reșița, de la muzeu, o făcut săpături la Ilidia. **Se zicea că turcii ăștia or fost slugi la cetatea Socolari și au rămas aicea. Nimeni nu mai vorbește limba turcă, dar e interesant că au rămas numele astea de familie. Așa și la Slatina de exemplu, de origine aromână, nu găsești nici un dialect, să fie ceva diferență între românii care vorbesc aicea sau ăștia.** Deja s-or omogenizat, cum se zice așa mai modern.

- **Diferența între frătuți și bufeni**

Eu sunt medic istoric, nu sunt filolog. La începutul secolului al XVIII-lea, în Europa de Est începe să pătrundă Iluminismul. S-a auzit de curentul ăsta plecat din Franța. O prins scriitori, o prins și împărați, de exemplu Iosif al II-lea sau Friedrich, bătrânul din Prusia sau Ecaterina a II-a. Ei au reprezentat Iluminismul absolutist și sub influența acestui curent iluminist, o

pleiadă de medici, care prin activitatea lor educativ-sanitară și opera lor social-culturală au contribuit la desfășurarea Iluminismului românesc. **Ca și în Transilvania, în Banat iluminismul românesc prezintă influența iluminismului german și austriac și pe de altă parte a iluminismului francez. Iluminismul românesc are însă aspecte specifice, legând năzuințele iluministe cu lupta de eliberare națională. Medicii au reprezentat în Banat elementele cele mai culte a inteligenței românești, fiind formați în spiritul culturii burgheze iluministe. Cei mai mulți au îmbinat activitatea lor profesională cu cea culturală și socială, fiind convinși că prin ridicarea culturală a poporului pot promova și progresul social. Un medic cu concepții iluministe, pe lângă preocupările sale medicale, a lăsat urme apreciabile în istoria literaturii române. Și acesta o fost medicul montanist din Oravița, Gheorghe Constantin Roja.**

Medicul aromân Gheorghe Constantin Roja s-a născut în 1786 în Bitolia, în Macedonia. El se refugiază de sub asuprirea otomană la Timișoara, unde este crescut de un unchi al său, comerciant în acest oraș. După terminarea liceului, mi se pare Liceul Piarist, urmează cursurile Facultății de Medicină la Buda, apoi la Viena, unde promovează ca doctor în medicină în aprilie 1812, susținând teza sa intitulată „Dissertatio inauguralis de luxu in medicamentis ejus fontibus, et damno”, semnată ca *Valahus Moscopolitanus*, la Viena. *Valahus* înseamnă român, iar *Moscopolitanus* înseamnă oarecum simpatizant cu ideile slave, ori pentru că pe lângă Bitolia este și o regiune, așezare Monastir și poate că la aceasta se referă.

La Viena face practică la Allgemeine-Krankenhaus și în scurt timp și la Irentum, ocupându-se de psihiatrie. Reîntors la Timișoara, ocupă postul de *fizicus*, adică medic onorific județean. După unii istorici ar fi practicat la Timișoara până în anul 1821-1822, iar după alții până în 1831. Mai verosimil este până în 1821. El se mută apoi ca medic montanist la Oravița, ca angajatul Direcției miniere din Banat. Deși își desfășoară activitatea în această regiune izolată, Roja nu și-a pierdut legătura cu lumea medicală. Astfel numele lui este trecut în procesul-verbal al ședinței din 14 octombrie 1842 a Societății Medicale Regale Maghiare. După numele său este indicat funcția sa, de Medic Primar Ordinar al Direcției Miniere din Oravița. După cum reiese din istoricul acestei societăți, Roja a fost membru corespondent al societății deja în anul 1842, anul înființării societății. În competența lui Roja, intră asigurarea, controlarea și organizarea asistenței sanitare din districtele miniere, din Oravița, Bocșa, Sasca Montană, Moldova Nouă și Reșița. Astfel, Roja cunoștea problemele medico-sanitare ale populației miniere din această regiune și probabil că în cursul acelor 25 de ani de activitate s-a ocupat și de bolile profesionale ale minerilor, deși până în prezent nu se găsesc date arhivistice în acest sens.

Gheorghe Constantin Roja este considerat ca un pionier al culturii progresiste române. Încă din băncile facultății se ocupă de literatura istorică și lingvistică. În lucrările sale se afirmă ca un premergător a unor principii teoretice juste privind problemele lingvistice. În anul 1808 apare la Buda lucrarea sa intitulată *Untersuchungen über die Romanier oder sogennanten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen: auf alte Urkunden gegründet*,

cu text paralel în limba germană și greacă. Lucrarea a fost tradusă în 1867 de Sergiu Hagia de la Craiova sub titlul de *Cercetări despre românii de dincolo de Dunăre*. În lucrare se oglindește sentimentul național al reprezentantului tinerei burghezii române, cu idei sociale și naționale progresiste, demonstrând originea comună a românilor din nordul și din sudul Dunării.

Roja socotește pe aromâni ca traci romanizați, fapt care-l face să afirme că prima parte a limbii române este tracica. Tot ca student, Roja scrie *Măiestria chiovăsirii*, adică a scrierii românești cu litere latinești, care sunt „literele romanilor ceale vechi, spre polirea a toată ghinta românească cei de dincoace și de dincolo de Dunăre”, tipărită la Buda în 1809, cu text românesc scris cu caractere latine și cu text paralel grecesc. În această lucrare, Roja pledează pentru părăsirea alfabetului chirilic și înlocuirea lui cu scrierea românească cu litere latine, deziderat care s-a realizat de fapt numai după 50 de ani. Această lucrare a lui Roja subliniază unitatea de limbă și de origine a tuturor românilor. El propune alcătuirea unei noi limbi românești cu contribuția lexicală a dialectului nord-dunărean, cu cel sud-dunărean. Teza sa de doctorat din 1812 este considerată în lumea medicală ca una din cele mai vechi lucrări științifice din literatura medicală română. În această dizertație, ca reprezentant al curentului școlii vieneze, Roja ia atitudine contra polipragmaziei în terapeutică, adică să prescrii prea multe medicamente.

Medicului Roja i se mai atribuie editarea unor cărți de popularizare a cunoștințelor medicale, dintre care una s-ar ocupa de combaterea bolilor epidemice, atât de frecvente în acele timpuri, iar cealaltă ar fi *Îndreptar Obstetrical* pentru uzul moașelor. Deși până în prezent, exemplare tipărite în aceste rânduri nu ne stau la dispoziție, dar faptul că ele au fost notate de Gheorghe Crăiniceanu, primul istoriograf al medicinei românești, originar din satul său natal, Ciclova Montană, ne face să credem în existența lui. Roja a practicat timp de 20 de ani, ceea ce ne permite să presupunem că autorul a mai cunoscut aceste cărți. Biografia lui Roja indică data morții sale în 15 februarie 1847. Cercetând registrele de decedați a Parohiei ortodoxe din Oravița Montană, găsim înscrise cu litere chirilice 1847, ianuarie 30, la rubrica nume, porecla și caracterul răposatului e scris: Constantin Gheorghe Roja doctor, anul vieții 61, rubrica boală, adică cauza decesului nu este completată, însă la ziua și locul îngropării s-a notat 31 ianuarie, în mormânt se pune. Diaconovici indică cauza morții: febra tifoidă, adică tifosul. Într-adevăr, în luna ianuarie-februarie 1847 a bântuit în rândurile muncitorilor de la calea ferată Baziaș-Oravița, o epidemie de febră tifoidă, victima căreia a fost, în 5 februarie, și medicul Petru Wierzbicki, prim-chirurg și *fizicus*-ul Direcției miniere. Tot pentru moarte prin boală contagioasă pledează și înhumarea după o zi de la deces a unei personalități remarcabile a orașului și a Direcției miniere din Banat. **Gheorghe Constantin Roja a fost o personalitate multilaterală, un spirit cu concepție națională și socială înaintată, cu vederi progresiste, iluministe, un poliglot cu o cultură vastă, care și-a desfășurat plin de abnegație nobila sa activitate, timp de 25 de ani, în mijlocul muncitorimii din regiunile miniere din Banat. Cam atâta pot să spun despre medicul ăsta aromân.**

(Cum ați ajuns să studiați despre el?) Eu am auzit de Roja din unele cărți de istorie, din Istoria Medicinii și atunci am mai căutat, cu ajutorul preoților, de exemplu a preoților ortodocși. Aicea sunt multe personalități pe care le-am mai cunoscut; viața și anecdotele lor.

(Când s-au stabilit evreii în Oravița?) După 1781 au început să se stabilească și n-a fost nici o problemă cu evreii. Încet-încet s-au stabilit și s-au ocupat și atunci mai mult cu comerț. În Oravița Română li s-a aprobat să facă și o Sinagogă. Evreii, care după regulile foarte severe din timpul împărătesei Maria Terezia, în așezările miniere nu au avut voie să se așeze, au primit în acest timp (adică secolul al XVIII-XIX-lea) permisiunea să se așeze în așezămintele miniere ca să își desfășoare serviciile divine și la intervenția primarului August von Knoblauch, au primit un teren în Oravița Română, unde ei și-au clădit o Sinagogă în anul 1863.

(De cine este scrisă cartea?) De Simion Samuilă Moldovan (numit Simssan), care a fost funcționar la Primăria din Oravița, și atunci a ajuns la județ. În afară de limba română știa bine nemțește și ungurește.

(Alte etnii au mai stat în Oravița, în afară de acestea de care mi-ați zis, aromânii, evreii?)

Oravița trebuie delimitată, că a fost Oravița Camerală, adică Oravița Română, care a existat și în timpul turcilor și Oravița de Sus, adică Montană, care la început s-a numit Oravița Germană și care a fost o așezare minieră și acolo au fost cu totul alte treburi.

(Dar acuma sunt împreună?) Da, acuma sunt împreună, dar a existat o delimitare, mult timp.

(Ce le delimita?) **La Pischl, la măcelăria lui Pischl. Dacă ajungi la Oravița și întrebi unde a fost măcelăria lui Pischl o să-ți arate acolo, unde vine o vale de la deal, un fel de torent și acolo a fost o barieră.** Bariera seara s-a închis și gata, nu mai puteai să treci. *(Ce îi despărțea?)* Bariera asta, dar apoi s-o contopit. A avut cu totul altă legislație Oravița Română, Camerală, care ținea de județ și alta a avut Oravița Germană sau Montană, care ținea de Direcția minieră.

(Oravița minieră era formată numai din germani?) Nu. **Mai întâi, la început, în 1703 au venit minieri, care au fost germani. Acuma nici germanii colonizați în Oravița nu sunt din aceeași localitate aduși, ci sunt strănși din tot Imperiul Habsburgic. Ei au venit mai ales din regiuni unde mineritul a dat faliment, de exemplu din Tirol, din Schwartz, acolo este o regiune Oberndorf-Schwartz, atunci au venit din Styria-Steiermark, la început. Acolo unde minele au fost epuizate, au sărăcit și oamenii au venit aicea. După aceea au venit din Ungaria superioară. Acuma sunt orașele astea miniere din Slovacia, de unde iarăși au venit. La urmă, când a început mineritul să se dezvolte foarte mult cu minele de cărbuni, după 1855, în Anina au venit și mulți cehi, din Boemia, Moravia. Deci este un conglomerat de germani. Mai întâi au fost germanii, iar apoi au venit cehi, pemi.** Prin formarea acestor societăți, statul s-a uitat să aibă profitul cât mai mare și în minerit riscul de

explorare este foarte mare, că poți să sapi și nu este ca acuma, căci cu tehnica veche n-ai avut altă metodă de exploatare, numai dacă săpai tunele în munte. Deci ceea ce a fost mai riscant și mai costisitor, acest beneficiu statul l-o predat la anumite societăți, așa zise Gewerkschaft, și aceste Gewerkschaft au lucrat pe noroc și dacă au nimerit un filon bun au avut noroc, dacă nu au închis prăvălia și au dat faliment. Cuprul au trebuit să-l vândă Direcției miniere. Așa au venit unele familii cu capital, care prin sânguință au ajuns la o anumită bunăstare și au format aceste Gewerkschafturi, aceste societăți. Din aceste familii a fost familia Biebel, Madelspach, Hoffman. Atunci s-a format, cum e în istorie de obicei, o pătură socială bogată, reprezentată prin acest capitalism minier și o pătură săracă, care au fost minierii. Acești minieri nemți se laudă și își zic unii la alții *cuarii*, cum își zic românii, bufeni și frătuți. „Cuarii” însemnează că ei au fost colonizați înainte de 1740, înainte de războiul turc, de către Împăratul Carol, tatăl Mariei Terezia, deci nu sunt venitori în timpul Mariei Terezia.

(Și cei care veneau în timpul Mariei Terezia, venitori se chemau?) Ei nu își zic venitori, ci ei se laudă că sunt cuari, dar de fapt nu corespunde căci **în 1738 turcii au distrus toată Oravița**. Au avut o bisericuță de lemn unde se refugiau și pe aia au aprins-o. Acuma că au fost turcii sau au fost alții, asta ține de istorie, dar ei așa zic, că **populația asta de rang inferior, plebea, să zicem așa, au fost cuarii. Au și un dialect special, de exemplu, când vorbesc nemțește, iar orăvițeni sunt foarte puțini, 120 la ultimul recensământ mi se pare, dar ei au un dialect special, cuari dialect. Sunt și cântece în acest dialect. Deci asta ar fi elementul german. Atunci din români, chiar în Oravița Montană au venit numai câțiva români din împrejurimi și anume români care au stat mai demult acolo pentru că au fost sate stabilite, cum a fost Oravița Română, Breoșteniul deja, în timpul turcilor. A mai fost și Ciclova în timpul turcilor, deci a fost un element românesc autohton și în istorie dacă urmărim, deja în Evul Mediu au fost cnezate românești acolo, care de la regii unguri au avut anumite privilegii, cum a fost Cnezatul Ilidei, și așa mai departe. Români vechi se zice că-și spuneau, după zicala română, „frate, mă frate” și așa au ajuns să li se zică „frătuți”.**

După pacea de la Pasarovița, Austria glorioasă a primit și Banatul Severinului, care nu-i altceva decât Oltenia de astăzi. Banatul despre care vorbim noi este de fapt Banatul timișan. Banatul Severinului s-a întins între arcul Carpaților, Dunăre și Olt. Centrul, capitala a fost Turnu-Severin, unde o fost și cetatea. **În Banat prima cetate în timpul regelui maghiar Ștefan, a fost Carașova. Centrul militar și centrul religios a fost Cenadul, Episcopia de la Cenad, în 1033. Atunci a început Direcția minieră să aducă olteni.** Ca să știm de ce a fost nevoie de olteni, trebuie să urmărim procedura producerii mineritului. Aicea ca să obții cupru, trebuie să ai cuptoare și să ajungi la o anumită temperatură, iar pentru asta s-a folosit cărbunele de lemn, adică mangan. Pentru asta trebuie să arzi cărbunele, trebuia să distrugi o pădure vastă, dar cu manganul, cu toate foalele, cu ce o fost pe atunci, mai mult de 800-1000 de grame dacă au scos. S-a scos numai crema, cât s-o putut. **Pentru producerea acestui mangal trebuia să ai oameni și nu trebuia să ai oameni așa de calificați cum erau minierii ci erau buni și alții, cum era populația cu educație mai simplă. Și atunci**

austriecii au vrut să aducă mână de lucru mai ieftină și au început să aducă olteni și ăștia sunt bufenii. (*Așa li s-a spus lor?*) Nume de batjocură. Acești bufeni au fost stabiliți în pădure și s-au ocupat cu tăierea și transportarea lemnelor. (*Și frătuții sunt deci cei autohtoni*) Da, cei care sunt mai vechi.

La organizația acestor localități miniere, dacă le urmărim pe toate celelalte, vedem că există un centru minier cu topitorii, cum o fost de exemplu Oravița sau Ciclova. **Atunci s-o început tăierea pădurii din jur și s-o tăiat pădurea 10-20 de ani, până s-a epuizat. Atunci lemnul sau cărbunele de lemn trebuia adus de la distanțe mai mari și atunci s-au format așezări satelit centrului minier. Cum de exemplu Oraviței i s-a făcut Steierdorful, sau la Sasca – Cărbunariul, sau Moldova – Radina, toate au avut așezări satelit unde s-au produs cărbuni. Având în vedere că cărbunarii lucrau în mijlocul pădurii în întuneric, în praful de cărbuni și erau negri, atuncea și-au bătut joc și li s-a zis că-s bufeni. Acuma, oltenii care au fost aduși în acest timp, n-au avut anumite drepturi, deci erau supuși feudalului și n-au avut dreptul să posede teren. Au avut drepturi care erau supuse exact legii feudale, Direcției miniere. Ei, cu timpul, când germanii au extins mineritul, au început să se antreneze și în minerit. În 1775, când de exemplu Griselini vizitează Banatul, se apreciază munca românilor care s-au adaptat și lucrează tot așa de bine ca și coloniștii, și așa mai departe. Deci ei s-au adaptat atuncea, dar din punct de vedere financiar au fost mai săraci și nici nu au fost așa de bine plătiți.** Din numele de familie poți să deduci care e originea bufenilor, după numirile date de funcționarii austrieci.

Toată politica austriacă de exploatare minieră s-a bazat pe o concepție economică și a fost mercantilismul. (*În ce constă acesta?*) La bazele mercantilismului a fost ministrul francez Colbert, care a fost ministrul de finanțe a lui Ludovic al XIV-lea, al „Regelui Soare”. Atuncea la austrieci a fost unul Joseph Sonnenfels, care în 1763 a fost profesor de economie la Universitatea din Viena și a elaborat această teorie, care în principiu se bazează pe următoarele: „Statul trebuie să aibă cetățeni sănătoși, că numai un supus sănătos poate să lucreze, poate să plătească biruri, poate să fie militar.”. Deci trebuie să ai grijă ca cetățenii să fie sănătoși și statul să controleze toată producția acestor cetățeni. Deci cetățeanul este un pion micuț, dar care trebuie să producă. Deci nu are rost să-l ții înfometat, ci trebuie să-i dai toate condițiile, să ai grijă de el ca să producă cât mai mult, că tot statul profită de situația asta.

În timpul Mariei Terezia, a fost Swieten Gerhard (1700-1772), un olandez care a fost medicul ei personal, dar și medicul Imperiului. El a elaborat o serie de ordonanțe sanitare care au ajutat și asta este foarte interesant. Deci interesul statului a fost ca să mențină cetățeanul sănătos. Cetățeanul era păzit, mai ales în regiunile miniere, și de Direcția minieră. Așa că minierul era oarecum considerat, nu chiar nobil, dar în orice caz nu era iobag. Minierul nu trebuia să facă armată și nu era voie să fie bătut dacă era în uniformă de minier. Uniforma a avut o piele acolo la fund cu care alunecă pe pante acolo în mină, în jos. Când a avut Auschleder pe el nu a fost voie să fie bătut, să i se aplice o pedeapsă fizică. În afară de asta, Direcția Minieră a avut grijă ca minierul să fie bine hrănit, să primească băutură bună.

Cu ocazia împărțirii administrative a Banatului, în 1718, pe lângă cele 11 districte s-a delimitat și regiunea minieră numită *Montan Teren Processus Metallicis*, supusă direct Administrației Comerciale Miniere și a Tezauriatului din Viena. Și aicea printre drepturile feudale a Camerei Miniere amintim: dreptul de a vinde băuturi alcoolice, conform acestui drept băuturi ca țuica, vinul, berea, în cantitate de sub o vadră, se vindeau numai de feudali. Feudalul fructifica acest drept prin arendarea cârciumilor și a avut și un nume nemțesc, Bergwirthshaus, adică cârciumă de minier. Alt drept al feudalului a fost acela asupra cazanelor de țuică: persoane particulare care foloseau cazanul plăteau o anumită taxă. Alt drept era acela de a produce bere.

(Minerii aveau și ei astfel de drepturi?) Nu. Se concesiona la o anumită persoană, de exemplu la Ciclova Montană s-a concesionat, în 1840, familiei Fischer și numai ei aveau dreptul. Dreptul de morărit, de tăiat animale...

(Aceste drepturi se dădeau numai anumitor categorii?) Da, sigur. De exemplu, o dată arhivistică interesantă este cea din anul 1726: „Se cunoaște un contract încheiat în 1 ianuarie anul curent, între administrația din Palanca Nouă și familia Schleger, conform căruia sus-numitul cetățean i se arendează dreptul de a vinde carne și vin la Dognecea timp de 2 ani”. Pentru aceasta plătea erariului, adică Direcției Miniere, 200 de florini.

(Cum se mai numea Schleger?) Schleger Michael.

(Iobagii n-aveau deci astfel de drepturi? Numai minerii aveau astfel de drepturi sau mai erau și alții?) Iobagii nu. Nu numai minierii, ci cetățenii care s-au stabilit, căci nu trebuia să fii neapărat minier. Direcția Minieră, exact cum se face acuma, că tot ce se face aicea se face prin licitație și nu e lucru nou. Așa s-a făcut și atunci, s-a scos la licitație: „Domnule, eu vând cârciuma. Care dă mai mult, pentru un an, doi ani.”. Atâta se dădea și dădeau la Direcția Minieră. **De exemplu, alt drept al feudalilor, adică Direcția Minieră, era dreptul de vânătoare și de pescuit, iar alt drept a fost exploatarea pădurii. Alt drept era încasarea taxelor la târguri.**

(Se putea, de exemplu, la vânătoare să lase pe cineva să vâneze, contra unei sume?)

Probabil, că doar nu s-a dat numai funcționarilor superiori de la Direcția Minieră. Era, să zic așa, pătura bogată, înstărită, burgheză, că era așa-zisa burghezie minieră, Bergbürger, care erau mai bogați. Sau meseriașii, comercianții erau admiși într-un anumit număr de comunele miniere, proporțional cu numărul populației.

(Direcția aceasta era reprezentanta Camerei?) Camerei de la Viena. Deci nu avea meseriași. În alte orașe, de exemplu în Timișoara, meseriașii se înjghebau în bresle, dar acolo nu a fost voie să faci bresle, ci numai asociații. Dacă mergeți la domnul Bota, care are un mic muzeu, acolo este o diplomă a unui măcelar, emisă de Direcția Minieră, că Direcția Minieră a dat aprobarea. *(Direcția minieră hotăra deci totul)* Da, ea dicta totul, era feudalul. „Ius primu noctae” era dreptul feudalului, că prima noapte poate să se culce cu mireasa. Aicea nu o fost cazul, că au fost mai mulți directori și în plus au fost și bătrâni. Acesta a fost drept feudal. Direcția Minieră putea oricând să răscumpere sau să exproprieze terenuri cedate muncitorului pentru casă sau pentru grădini, ceea ce s-a întâmplat și la Steierdorf, Anina, Văliug, Reșița și așa mai departe.

(Ce extrăgeau din pământ, numai cupru era acolo sau mai erau și alte bogății?)

Era cupru, era argint într-un timp, dar era destul de puțin, și era aur. Aurul s-a scos la Oravița, unde este casa doctorului Guga, acolo este intrarea în mina Elisabeta, de acolo s-a scos aur un timp. Atunci aur au mai spălat țigani la Ciclova, din pârau Ciclova, dar nu o mai

rentat și s-or lăsat. Așa că dacă vă plictisiți puteți să spălați aur acolo. Țsta este aurul cel mai curat.

Atunci orăvițenii nemaivînd lemne au înființat Steierdorful, adică au adus muncitori lemnari din Tirol și i-au așezat acolo în mijlocul pădurii la Steierdorf, unde au început să taie lemne. Un tăietor de lemne, Matias Hammer, s-a dus pe Valea Porcarului și a găsit acolo o piatră tare lucitoare și a dus-o la domnii ăștia de la Direcția Minieră, la Oravița, și ăștia s-au uitat și i-or și dat vreo cinci coroane. Țla a fost cărbune natural, lignit. În orice caz era cărbune de piatră și atunci au început să folosească industria cărbunelui la Anina. La început s-au format anumite societăți mai mici, dar atuncea statul austriac a vîndut toate domeniile acestea, unei societăți și unui consorțiu mare francez, belgieni. Ei au început exploatarea mai serioasă. A început și Reșița să lucreze, că Reșița a început tîrziu, în 1777, și atuncea au început să caute și au găsit fier lîngă Reșița, la Ocele de Fier, la Dognecea. S-a găsit fier și a început prelucrarea fierului. A mers atuncea foarte bine. Problema cu cărbunii, cînd o început să exploateze cărbunele natural, o fost cea a transportului, cum să ajungă de la Anina la Dunăre. Că la Dunăre au început corăbiile cu aburi. Se punea problema cum să ajungă la Baziaș. Atuncea s-a construit linia aia ferată, vestită, Oravița, pe care mai întăi a făcut-o numai pînă la Lișava și apoi mai departe, dar asta este o istorie separată.

Traseul de cale ferată Oravița-Anina este cel mai vechi din România de astăzi.

(Se mai folosește?) Cum să nu, dacă urci în tren la ora 12, la ora două ești la Anina. Are o lungime de numai 34 de kilometri, trece prin zece viaducturi și acvaducte, paisprezece tuneluri, care împreună au peste doi kilometri. **În mare parte au fost făcute, după 1860, de la Lișava pînă la Anina, de muncitori italieni.**

La alte etnii, puteți nota italienii, care au venit la construirea căii ferate, care prin 1850 au început.

(Sub oblăduirea austriecilor?) Da, căci Italia de nord a fost ocupată de austrieci pe atunci și de acolo au dat muncitori. Și acuma mai există unele nume în Oravița: Masuti, Marco, care sînt de origine italiană. Nu mai vorbesc italiana, dar sunt de origine italiană.

(Acestia au construit practic calea ferată între Anina și Oravița) Da. De la Oravița pînă la Anina sunt 34 de kilometri. Pe distanța de 34 de kilometri se înving 338 de metri înălțime, în altitudine. De aia trebuie să meargă în serpentine, merge jur împrejur ca să ajungă. Este numit Semmeringul Bănățean, întrucât calea ferată Viena-Graz trece prin muntele Semmering. Poate că aici este și mai frumos decăt Semeringul, căci am fost și acolo. Dacă mergeți odată, vă luați un bilet, mi se pare la ora 12 pleacă un tren, și ăla e mixt, dar pe vremuri a fost foarte important. Este într-adevăr foarte frumos.

(În cît timp au construit italienii calea aceasta?) Prima parte a fost construită în 1846, iar în 1847 a fost epidemia aia mare, cînd au murit muncitorii cu sutele și atuncea au continuat-o pînă în 1851, cînd au ajuns pînă la Lișava. Doi ingineri au construit-o. Pe unul Bach l-a chemat și pe altul nu mai știu acum, care e înmormântat la cimitirul din Anina-Steierdorf. La propunerea lor s-a făcut cale ferată adevărată. După altă părere și asta au început încă austriecii, înainte de a vinde societății StEG toate domeniile astea, au vrut să aducă cu cai, cu vagonete trase de cai pînă la Lișava și acolo să transporte mai departe. **Și atunci s-or apucat să facă calea ferată și atunci or adus italienii care erau cioplitori de piatră și care au făcut zidurile de sprijin.** E o muncă enormă ce s-a făcut acolo, dar acuma a pierdut din importanță cu mașinăriile astea.

(Dumneavoastră când ați început să lucrați în Oravița?) Eu în 1954 am terminat facultatea și imediat m-au repartizat la Sasca Montană. Trebuia să stau acolo, căci așa era atunci. Imediat la repartizare au vrut să mă facă medic militar, dar având rude în străinătate m-au scos de acolo și m-au trimis la graniță. Atunci erau zonele de graniță, era epoca lui Tito. Și natural, cum ai ajuns acolo ți-au băgat ștampila de zonă și ai pierdut buletinul de Timișoara, ceea ce m-a defavorizat. Atunci trebuia să mă duc la Cacova cum i s-a spus pe vremuri, dar acum îi zice Grădinari, dar iarăși erau niște speculații locale și am ajuns la Sasca. Sasca mi-a plăcut foarte mult și am zis că și așa stau numai șase luni, că am avut diplomă roșie și trebuia să stau numai șase luni, dar cele șase luni s-au făcut 38 de ani.

(Și 38 de ani ați fost în Sasca sau în Oravița?) În Oravița, că din Sasca am plecat după doi ani, că m-au luat foarte aspru, căci atunci s-au deschis minele de uraniu și era nevoie de medici, mai ales că am făcut și chirurgie și ortopedie și traumatologie. În total 38 de ani am stat.

(Ați mai prins urmași ai foștilor aromâni, nemți?) **Da, că nemți sunt și acum. Nu știu când am citit o statistică în care scria că mai sunt 128 de nemți, dar toți sunt bătrâni. Mai e o grădiniță nemțească, dar numai de formă. Și mai țin serbările nemțești, dar cu români. Înainte să mă pensionezez am fost la Steierdorf și acolo au adunat pe nemți să cânte, să danseze. Înainte ei or avut capelă minieră. Aveau și o uniformă foarte frumoasă. Interesant a fost că au venit nemții care au plecat din Steierdorf și au adus uniforme din acelea de tirolezi și i-o îmbrăcat pe muzicanții care trebuiau să cânte la paradă și care de fapt erau români. Vine unu' acolo și zice la un muzicant: „Ce faci mă Ioane?” „Ce să fac mă, fac pe neamțu'!”** Asta e situația, că populația e acum puțină și îmbătrânește.

(Ați spus că a trecut împăratul pe la Oravița) **Păi a trecut, cum să nu, când s-o deschis teatrul în 1817.** Mai are Simssan (Simion Samuilă Moldovan) scris despre istoria teatrului cel mai vechi din România, în „Oravița de altădată”. Scrie mult acolo. Cam asta sunt cărțile de bază, căci arhiva aproape nu mai există, s-o distrus.

(Și atunci a venit împăratul când s-a deschis teatrul?) **Da, când s-a deschis teatrul. A venit cu soția, de la Băile Herculane, a trecut prin Bozovici, a trecut prin Sasca, căci Sasca a fost ridicată la rangul de așezare minieră.** S-a dat și diplomă în sensul ăsta. Am găsit la Sasca la primărie un mic tezaur, un Wertheim, adică casă de fier și am luat-o, am fotografiat-o și am dat-o înapoi.

Și atunci a venit la Ciclova, s-o urcat la mănăstire, și am găsit un document că a fost, căci mulți au zis că nu-i adevărat. Am un document în limba latină. Preotul a scris că „Înălțimea Sa ne-a vizitat”. Și atunci s-a dus la Oravița și de la Oravița a plecat la Biserica Albă. Asta a fost în 1817, după războaiele astea napoleoniene.

(Franz Iosef sau cine?) Nu, **Francisc I**, căci Franz Josef a venit mai târziu.

(*Numai Francisc I a fost?*) Nu, a fost și Iosif al II-lea prin regiunile miniere. El a trecut de vreo două ori. El o scris, o notat în fiecare zi pe unde o trecut și ce-o găsit. El a ridicat pentru prima dată problema distrugerii pădurilor, căci s-au distrus în mod barbar toate pădurile din localitățile miniere. Iosif al II-lea întotdeauna a locuit sub alt nume, mi se pare conte de Falkerstein. Când o venit la Timișoara el o stat la hotelul „Trâmbițașul” unde a stat și Cuza. E Palatul Episcopal catolic și imediat după aia, pe colț acolo este și „Trâmbițașul”. Acolo a fost hotel și acolo a stat și Iosif al II-lea, în timpul cât a fost regent, înainte de a fi rege. Și a trecut prin toate regiunile astea.

În timpul Mariei Tereza s-or trimis și savanți care să cerceteze regiunile, cum a fost și Francesco Grisellini. Și în domeniul sanitar s-au trimis inspecții. **De exemplu, ceea ce acum este la modă, este că or trimis pe unu’ pentru cercetarea muronilor, vampirilor.**

Strigoii e strigoi, vampir e vampir, nu le putem amesteca, căci fiecare are o clasificare.

(*L-au trimis să studieze vampirii?*) **Da, că a fost o isterie, o psihoză de masă cu acest vampirism. Cu asta m-am ocupat din întâmplare împreună cu Ion Stoica Udrea, scriitor bănățean, editor la ziarul „Vreera”.** Greu i-a fost atuncea, căci cu regimul ăsta l-or dat afară și s-o retras acasă la Greon, lângă Oravița. L-am cunoscut bine pe bătrân. El e cunoscut ca scriitor și că a fost prieten cu Ladea, cu Virgil Birou.

(*Existau legende în sensul ăsta?*) Era o psihoză întregă, că s-a dus la Direcția Minieră, iar ăia or trimis o cerere la Timișoara, cu vampirismul ăsta. Și de fapt e foarte interesant și atunci ăștia de la Viena au trimis pe cineva acolo să studieze, să vadă despre ce e vorba.

(*Ce s-a întâmplat de fapt?*) **Asta a fost și în timpul turcilor.** De exemplu Stoica Udrea a găsit o hârtie și așa am făcut împreună un referat la Societatea Științelor medicale despre vampirism.

(*Circulau povești că sunt vampiri în zonă? Dar s-a întâmplat ceva?*) Da, s-a întâmplat. (*Ce anume s-a întâmplat?*) Păi au murit mai ales fetele tinere și la toate au apărut anumite simptome: pete, dinți, nu știu ce.

(*S-a aflat de fapt ceva, că a existat sau nu vampirismul?*) S-a aflat. Păi, a existat. **N-au existat însă vampiri, ci a existat o avitaminoză. Astăzi, putem să ne explicăm toate acestea prin avitaminoză, adică prin lipsa de vitamine.**

Eu medical am demonstrat toate astea, prin lipsa de vitamine. Din Viena, a venit un chirurg, Talar, în 1778, ce nu știa nimic de vitamine. El a observat un lucru, că în cele mai multe cazuri mai mult primăvara se întâmplă chestiile astea. Ani de zile la Răcășdia și mai nu știu unde au fost muroni. Muroniul e altceva și pliculiciul e altceva, asta iar ține de folclorul medical.

(*Adică primăvara mureau fete tinere?*) **Da, și mai mult la români. Și atunci el se întreba de ce la români și la nemți nu? Atunci a observat că vampiri apar la ortodocși. Păi ortodocși sunt și sârbii. Păi la sârbi nu exista, ci numai la români. Și el o găsit unul din motive și anume că românii, cum au fost atuncea religioși fanatici, s-or ținut foarte mult de post. Au ținut un post sever și vreo 40 de zile cât ține postul mare n-or mâncat nimic cu carne, n-or mâncat deloc proteine, lapte, absolut nimic.** Plus de asta, când la fete tinere începe perioada menstruală, începe anemie și o hipovitaminoză, căci tot timpul iernii nu au mâncat vitamine, că atuncea nu erau conserve, ci tăiau porcul și atâta mâncau. Deci toate astea au contribuit la apariția acestor avitaminoze, care înseamnă și lipsa vitaminei A și a vitaminei C și atuncea se retrage gingia și ies dinții în evidență și încep să sângereze. Lipsa vitaminei B duce la tremurici, iar din lipsa de vitamine B, P, încep semne de pelagră, deci este o avitaminoză. Astăzi putem să explicăm, atuncea nu se putea.

Înainte a fost scandal și au cerut să fie exumați muronii și atuncea le-au bătut o țepușă de lemn în piept și i-au înțepat în inimă și se făcea proces-verbal, lucru’ nemțesc. Au

făcut proces-verbal cum au găsit muroniul umflat și cu pete, dar natural că se descompunea, dar era interesant.

(Ce este pliculiciul?) **Păi pliculiciul e atunci când o femeie se împerechează cu dracul și ce se naște e pliculici.**

(Și ce se întâmpla atunci?) **A fost un învățător la Răcășdia, Novacoviciu și a scris folclorul acesta medical. Pe mine m-au interesat descântecele, că ăla a avut și descântece. Și în Oravița s-a știut că eu sunt cu vechiturile astea. În cartea lui Novacoviciu e definit folclorul românesc de acolo din Răcășdia și acolo este descris ce-i pliculiciul, muroniul și tot. El a mai scris o carte, *Pornografia bănățeană* și aia o descrie... Destul de interesant.**

(Credeți că aveau vreun efect descântecele în vindecări?) N-or avut, dar astea sunt ca și minunile astăzi, însă contribuie foarte mult factorul psihic și autosugestia.

Eu cu astea nu m-am ocupat, cu metafizica, asta trebuie să fie, psihoza, plus că sunt și anumite procedee care se aplică.

(Spuneți la un moment dat de anumite drepturi politice în zona respectivă) Păi, politic a fost simplu. După ce austriecii au ocupat Banatul, a fost „Ius armorum”, adică armata a dispus de tot Banatul; era dominația absolutistă. Absolutistă a fost și în timpul Mariei Tereza, absolutistă a fost și în timpul lui Iosif al II-lea, după aceea În timpul lui Leopold. Ce a fost interesant în Banat, care are numai o tangență cu Regiunea Minieră, a fost instalarea Regiunii de graniță, Confiniu militar. S-au făcut regimente de grăniceri, de-a lungul Imperiului, din Veneția până în Bucovina.

Și atunci Dieta maghiară a zis că Banatul a fost al Ungariei și să le redea, să-l anexeze înapoi Ungariei. *(În ce perioadă?)* Prin 1802, la început acelor ani. Dar și să refacă județele. **Era și o chestie interesantă. Să vezi cum lucrează birocrăția...Păi de unde să scoată județele, că nimeni nu a mai știut unde sunt județele. Și atunci, un funcționar vienez a luat o riglă, și cum Banatul e așa pătrat a tras o linie și a zis că aici e județul Torontal, a mai tras o linie și a zis că aici e județul Timiș și s-a mai tras o linie și a zis aici e județul Caraș-Severin. Și așa s-au făcut cele trei județe. Și dacă vă uitați la hărțile vechi, o să vedeți că județul Timiș e de la Mureș până la Dunăre, adică până la Confiniu militar. Așa s-au făcut județele.** Și atunci a venit anul revoluționar '48-'49, când austriecii i-au folosit foarte mult pe sârbi. Era o revoltă sârbească aicea. Ce-i mai interesant e că au distrus mai mult bunuri nemțești decât ungurești, că unguri au fost foarte puțini aicea. Și le-o promis sârbilor un voievodat. Și după ce au bătut pe unguri, aicea lângă Timișoara, în '49, în 8 august, după aceea s-a organizat Voevodatul Sârbiei și Banatului Timișan, care a ținut zece ani, că între timp austriecii s-au mai întărit, au bătut și pe italieni și atunci au desființat Voievodina. Și după împăcarea ungarilor cu austriecii, în 1867, când s-a introdus dualismul, atunci iară s-au refăcut județele. Județele astea au fost până în 1918, după Primul Război Mondial, când iarăși Banatul a stat descoperit și nimeni nu a știut ce o să fie cu el. **Și atunci, oamenii locului au declarat Banatul ca republică autonomă și au vrut să-l organizeze pe sistemul elvețian, pe cantoane. Erau cantoane nemțești, românești, dar toată chestia a durat numai trei luni până au zis sârbii de la frontu' de la Salonic până aicea și a ocupat și**

Timișoara și au mers spre Lugoj. Românii au venit din partea cealaltă și s-au stabilit la Lugoj. N-o știut nimeni ce este. O delegație de șvabi s-a dus la Paris.

Când or intrat sârbii au luat tot. Și au zis că mai răi ca ăștia nu pot să fie.

Și atunci Clemenceau și-a dat seama că în Banat există nemți și ăștia trebuie desființați și iarăși a luat liniarul și a tras o linie în cruce. În stânga, spre vest a fost a sârbilor și încoace o fost a românilor. La aceasta a contribuit și regina Maria, cu farmecele personale. Asta n-am spus-o eu, ci Alexandru Paleologu a spus, la televizor. Și atunci sârbii or trebuit să plece din Timișoara și au luat tot ce s-o putut din muzee, picturi...tot ce s-a putut și or mers pe canalul Bega în jos, și atunci s-a trasat din nou granița. **Granița la Paris a fost trasă așa aiurea pe hartă. De exemplu, în Jimbolia cimitirul a fost la sârbi și satul a fost aici. Și apoi politica a mers mai departe.**

(Povestiți-mi câte ceva despre Oravița Română) Oravița Română a fost un sat de agricultori (mi se pare că Griselinus o descrie ca având 74 de case), ca toate satele astea de munte aflate de-a lungul pârâului, cu pământ destul de sărac, cu o agricultură iarăși destul de săracă. A fost un sat de munte. Acolo a fost o biserică ortodoxă și după aceea una greco-catolică care există și acuma.

Ca în toate satele astea bănățene din Valea Carașului, cultura a înflorit foarte mult, influențată de Oravița, că trebuie să spunem că toată regiunea a fost ridicată intelectual prin existența școlii de la Oravița. Prima școală de la Oravița exista deja din 1728. După aceea era în continuare și gimnaziu, și liceu. Oravița era de fapt o comună, nu oraș, că avea 4 000-6 000 de locuitori. Împreună cu Oravița Română a avut 10 000 de locuitori, și când a fost minierul în toi a avut 12 000, deci era o localitate mică, unde fiecare a cunoscut pe fiecare. Exista deci acolo un liceu pe care foarte mulți l-au frecventat. După aceea, educația fetelor iarăși a fost foarte mult ridicată prin școala condusă de călugărițe, chiar catolice, dar erau și fete române și sârbe. Așa că era un grad de intelectualitate destul de ridicat. De acolo, s-au mai răsfirat și în satele astea românești din Valea Carașului: Ticvaniul Mare, Ticvaniul Mic, Vărădia. Exista și mișcarea asta de coruri, cu o cultură vastă, care nu se poate compara cu absolut nimic.

(Existau coruri multe?) Cum să nu, păi s-o scris despre asta. Teatrul din Oravița era vestit și veneau actori din Viena, din Budapesta. **Afară de asta, vara, Oravița era considerată ca un centru turistic. S-a scris și despre stațiunile balneare din jurul Oraviței.** A fost acolo la Forviz, la Steierdorf, a fost Marila, a fost Poneasca...toate, le știe și cățelu' din Oravița. Astea erau foarte mult frecventate, de exemplu era vagon direct Oravița – Budapesta. Te-ai pus în tren la Budapesta și la Oravița te-a luat trăsura și te-a dus la Marila. Erau foarte bine organizate toate astea. **După aceea, un renume Oravița l-a avut cu apele minerale.** Mulți coloniști care au venit, au venit din Boemia și acolo era așa o amestecătură de nemți, cehi. A venit o familie care venea de lângă Pilzen și când a ajuns la Ciclova (aia e altă temă, istoria fabricii de bere) și-o dat seama că apa asta e foarte bună. A început în 1818 să facă bere la Ciclova, dar a mai găsit o apă minerală în Oravița, la Baia comunală în curte, o găsit un izvor feruginos. În 1890, în Germania a fost o mișcare foarte răspândită a preotului Sebastian Kneipp, de hidroterapie, adică se făceau mișcări, baie, mergeau pe jos desculț, se făcea tratament cu apă caldă, apă rece. **Și atunci s-a făcut un centru Kneipp în Oravița, un mic sanatoriu în Oravița, după aia s-a făcut și la Forviz, apoi și la Marila și tot sudul Banatului s-a transformat într-un centru Kneipp, și a fost foarte răspândit, încât și în limba română există o carte groasă, unde sunt descrise toate tratamentele Kneipp.** Nu numai că au făcut aceste mișcări și băi, dar era și un regim, era supa kneipp, berea kneipp și

toate au fost făcute din ierburi. Când eram copil știu că și eu am băut cafea, care a fost de orz, cicoare, cu lapte fiert și asta a fost cafeaua kneipp, care a fost de fapt de orz. Acuma și de bonton, Oravița s-a ridicat turistic. Natural că erau și scandaluri în societate, că erau o serie de ziare, dar asta e o altă istorie.

(Ce ziare erau?) Păi erau multe. Primul ziar german, era „Berg Geist”, după aceea era „Oravitzaren Wochenblatt” care a apărut în 1944 mi se pare. Atunci erau în limba română „Progresul” și mai erau ziarele partidelor, cum era „Roata”, îmi aduc aminte.

(Erau partide acolo?) Da, cum să nu. Erau țărăniștii, toată politica. Și Goga a fost acolo în vizită. Iorga a fost în vizită la Ciclova, dar și la Oravița. Sunt și niște fotografii. Să știți că a apărut în istoria teatrului și mai este istoria liceului din Oravița, iarăși cu partea istorică și cu mai multe poze. Cred că și despre Iorga e acolo o fotografie. Așa că a fost frecventată Oravița.

(Cine erau, țărăniștii, liberalii? Deci erau partidele vremii.) Da, da. Veneau, mai ales înainte de alegeri. Oravița a fost de fapt prin situația ei, a fost așa o confluență, că era acolo sudul Dunării, clisura, venea Almajul, venea Valea Carașului, tot în Oravița...

(Fabrica de bere până când a durat?) **Cu Fabrica de bere a fost iară o poveste. După aceea era familia Knoblauch, care a început să facă berea, dar în 1821 a vândut-o familiei Fischer, care erau tirolezi. Fabrica de bere a funcționat până în 1920 când au început izvoarele astea să sece. Fabrica a avut în afară de apă bună, a mai avut și o depozitare. Dacă mergeți o dată la Ciclova sunt tunele întregi săpate în munte și acolo s-o depozitat berea, ca să fermenteze. S-au secat izvoarele și atunci Fischer a făcut un contract cu o firmă cehă să vină să foreze după apă. Aia au forat 2-3 ani, după spusele altora, și n-or găsit nimic. Atunci a apărut Fabrica de bere din Timișoara și aceștia i-au oferit o anumită sumă lui Fischer ca să vândă fabrica. Și Fischer, văzând că dă faliment, a vândut fabrica.**

(Era bună berea?) Da. După ce o vândut, timișorenii au venit și tot ce a fost bun au demontat și au dus la Timișoara. A rămas numai clădirea. După 2-3 ani s-a auzit că inginerii cehi au fost plătiți de Fabrica din Timișoara și hărțuiți ca să nu găsească apă, Asta se numește concurență... Și atunci, în timpurile socialiste, câțiva cetățeni de la Ciclova și orăvițeni au intervenit să refacă fabrica, și au refăcut-o și o mers destul de bine. După așa-zisa revoluție a dat faliment, dar a fost destul de bună fabrica. Localnicii la început s-au bătut, s-au luptat să aibă locuri de muncă și după aia au fost supărați că tot borhotul, în loc să-l depoziteze cumva științific, a curs în râul Ciclova. Așa că acuma nu mai lucrează.

(E veche zona asta, unde este Oravița?) Cum să nu. **Cea mai veche localitate, în istorie documentară este atestată Ciclova Montană, care în 1300 e deja amintită. Ciclova a fost cea mai veche.**

(Ce personalități ați cunoscut?) Eu n-am avut relații politice, că nici n-am avut timp. Eu de fapt am făcut toată medicina în timpuri socialiste, cu ideile, directivele socialiste.

(Se organizau baluri în oraș?) Bine, acumă în timpul socialismului..., dar înainte da, se organizau. Dacă luați istoria teatrului o să vedeți ce programe, ce concerte serioase erau. Au fost Bergbürgerii, adică cetățenii ăștia sus-puși, aristocrația minieră, care a avut o viață culturală foarte intensă.

(Și balurile acestea se organizau în anumite perioade ale anului?) Erau anumite societăți, asociații și fiecare organiza. De exemplu, era asociația vânătorilor, asociația turistică, de pompieri, asociația celor care trăgeau la țintă, acolo la Grădina de tir.

Grădina de tir s-a făcut din arboret, care era un pom foarte interesant. Și la Marila erau de exemplu.

Erau atâtea asociații la Oravița... Era Crucea Roșie, era asociația femeilor, a bărbaților, așa că erau multe. Pe urmă era Casinoul și natural că toată aristocrația asta se aduna în fiecare seară.

(Povestiți-mi ceva despre coruri.) Tot este scris și găsiți în istoria teatrului. **Era coruri bisericești și erau coruri laice. Mi se pare că erau mixte. În timpul meu exista numai corul învățătorilor sau pedagogilor, care deja erau dirijate de partid.**

(Am înțeles că era o climă mai caldă în zonă.) Da, păi totdeauna este mai cald acolo. Găsiți castane dulci acolo, găsiți alune turcești. Nu știu dacă alune turcești mai există. Le-am adus eu de la Beiu Sec la Sasca, le-am plantat, dar se pare că n-au prins. Beiu Sec este un canton silvic. De Ochiul Beiului n-ați auzit?! Faceți acolo o excursie și o să vedeți. Puteți să-l abordați sau din Sasca, dacă se mai poate merge prin tunele, sau dacă nu, atunci prin Ilidia, Socolari. Treceți pe la cetatea de care am povestit și coborâți acolo și ajungeți la Ochiul Beiului.

(De ce i se spune Ochiul Beiului?) E o legendă. Cum am spus, acolo pe stânca din Socolari exista o cetate, o fortificație și asta era ocupată de turci și turcii de acolo făceau incursiuni spre șes. Odată au ajuns în sat și au capturat o fată foarte frumoasă. Conducătorul lor, Beiu, a dus-o în cetate și i-a făcut toate poftele, toate dorințele, dar fata n-o vrut să-l iubească. Trecând timpul, fata a avut dureri sufletești și s-o aruncat de pe stâncă. Beiu într-adevăr a iubit-o și a plâns după ea pe marginea stâncii și lacrimile lui s-au adunat sub cetate. Ochiul Beiului este de fapt un fenomen carstic. Iese așa deodată. Pârâul Beiului dispare așa la vreo 200-250 de metri și apoi deodată iese așa ca un izbuc, așa zic geologii. Într-adevăr, dacă este cerul albastru, îl vezi că este așa albastru deschis, asta e povestea. Sunt multe legende acolo.

(Despre dumneavoastră vreți să-mi spuneți câte ceva? Unde v-ați născut?) Nu-i nimic de spus, că dacă stai 38 de ani în același loc e foarte monoton. Liceul ăsta iarăși are o tradiție acolo, acumă e liceul Dragalina, căci și-o reluat numele, generalului Dragalina.

Ce mai găsiți la Oravița, dacă vreți să vă ocupați de cultură sunt busturile lui Ladea, care a fost sculptor. După Brâncuși cred că al doilea a fost. S-a născut în Ticvaniul Mic sau Mare, nu știu. De fapt la Jichin s-a născut.

Acolo mai este bustul lui Mihai Eminescu și a lui Eftimie Murgu. O mai existat bustul lui Ferdinand, regele, dar acel bust o dispărut, cred că l-or topit. El acolo o fost la școală. Virgil Birou o scris despre Ladea. Stoica iarăși o scris despre el, căci a fost un sculptor vestit. În Timișoara găsiți în fața Institutului de Igienă, găsiți o sculptură făcută tot de Ladea, care mi se pare că pe Victor Babeș îl reprezintă. Și în fața spitalului de obstetrică tot de el e făcută statuia. El a stat mult în Timișoara, dar a fost și la Arad, a fost și la Paris.

(Unde se întâlneau înainte tinerii în Oravița? La Grădina de tir sau erau mai multe locuri?)

Cât am fost eu acolo, n-am auzit că era în afară de UTC, ceva organizație culturală. Poate înainte... Înainte erau concentrați pe birturi. Odată un băștinaș a numărat și a spus că au fost 18 sau 28 de birturi, începând cu Braun și până la Pitărița grasă, erau o grămadă de birturi.

Ce este caracteristic Oraviței este vântul Coșava, un vânt de tip föen, un vânt cald, suflă din clisură de la Dunăre și e foarte puternic, toate descoperă. Totdeauna când o fost föenul am avut de lucru, oameni cu capul spart, căci cădeau țiglele. Bate de obicei trei zile și reține norii de ploaie, care ar trebui să meargă. În Almaș, vezi cum stă zidul ăla de ploaie, de nori și când se oprește, atuncea vine ploaia.

(De ce se numește Coșava? De unde vine?) Nume slav trebuie să fie.

Pârâul Oravița... Când mergeți la Oravița, ajungeți la Biserica Catolică și de la Biserica Catolică vedeți un monument acolo, care este statuia Sfântului Nepomuk. Acolo se acoperă râul și merge până unde se termină liceul, tot acoperit. În partea aia au stat cei mai bogați din Oravița, căci puteau să-și permită boltele acestea și interesant este că fiecare casă este (că o dată am intrat cu Sanepidul) marcată cu vopsea albă și este scris numărul casei, iar proprietarul era obligat să curețe periodic râul, ca să aibă scurgere.

(Deci pe sub casa lui trecea râul?) Da. Canalizare în Oravița nu exista și toate erau canalizate acolo. Țsta este râul acoperit. Mai e acoperit o bucată și în Oravița Română, acolo unde e biserica ortodoxă.

(Dar nu erau probleme?) De aceea fiecare proprietar răspundea de partea lui și era o rezolvare pentru că într-o așezare de munte strânsă așa între pereți stâncoși, că **asa se cunosc orăvițenii dacă vin într-un oraș mare, cum e Timișoara sau Reșița. Știți cum îi cunoști? Că merg așa, în lateral, că nu au loc...**

A fost acolo prima expoziție agricolă din România, prima de albine, de apicultură. A fost unul care a vrut să cultive bumbac, altul a adus oile merinos.

(Au reușit cât de cât?) N-au reușit. N-a mers cu clima.

Domeniul meu a fost istoria medicinei.

În Oravița, când s-a făcut recensământul a fost pe de o parte prost înțeles de către populație, în primul rând n-au vrut să meargă ca soldați, n-au vrut să plătească impozitul și n-au vrut să apară undeva în evidență. Dar fără recensământ n-au putut să facă nimic.

(Din punct de vedere medical) Și medical, dar și în alte domenii. Interesant este că odată am avut o bătrână operată și a venit fiul ei, un preot de la Bocșa. Și vorbeam așa, cum spun, că am ideea asta cu epidemia și-mi spune: „Domnule, păi am eu niște scrieri românești, da' cu litere chirilice, cu niște circulare. Vă interesează?” „Da”. „Las', că vă scriu eu”... Și mi-a adus vreo patru-cinci circulare bisericesti, care tot în timpul acestui iluminism s-au produs. **Din punct de vedere igienic sunt foarte importante, căci scrie acolo că mortul nu mai ai voie**

să-l îngropi în biserică, trebuie îngropat în cimitir; trebuie îngropat, dacă e epidemie, în primele 12 sau 24 de ore; nu mai e voie să dai sărutul din urmă; dacă e epidemie nu-i voie ca preotul să-l mai însoțească. Sunt aceste sfaturi foarte sănătoase, bazate numai pe experiență, că microbii nu s-au cunoscut atunci.

(Asta în timpul lui Iosif al II-lea?) Păi și în timpul Mariei Terezia deja a început iluminismul ăsta. Un mare rol în acest sens a avut medicul acela olandez, Van Swieten.

(Practic pentru asta aveau nevoie de date statistice) Da.

Și-atuncea, în timpul lui Iosif al II-lea, cu organizarea grănicerilor, unii au vrut să meargă grăniceri, alții n-au vrut, iar alții au înțeles greșit. Păi răscoala lui Horia, Cloșca cum a fost? De la înțelegerea greșită a acestei armate de grăniceri, că de acolo a plecat. S-a zis că împăratul a zis așa, generalul așa, ăia de la județ așa, și până la urmă oamenii nici n-au mai știut până unde ține sau ce se întâmplă. N-au fost informații. **Numai Iosif al II-lea a avut idei progresiste, idei unioniste, idei bune, însă oarecum a fost depășit de timp. Nu a putut cu ungerii, că ăia uneori au mai folosit limba latină ca limbă oficială și el n-a putut să le impună limba germană. El a impus anumite legi care au fost foarte somptuoase, dar s-a certat prea mult, cu prea mulți. Și cu preoții s-a certat că a desființat o serie de ordine călugărești, că a zis: „Ordinul călugăresc care nu produce ceva practic, ăla trebuie desființat”. Lui nu-i trebuie călugări care stau în scaun și meditează. De ăia n-are nevoie și atunci a desființat pe iezuiți, pe franciscani, și astfel s-a pus rău și cu Papa, și cu prea mulți s-o pus rău.**

(A făcut niște reforme totuși) Au fost foarte multe reforme, dar le-o retras până la urmă. De exemplu astea... de toleranță: a fost o reformă foarte bună pentru timpul lui, deși Dieta din Ardeal, în 1526, atunci prima dată în Europa au declarat libertatea credinței.

Interviu realizat de Adrian Onică, cu Iulius Galfi, la Timișoara, în data de 17 iunie 2003